

Latvijas Universitātes
Vēstures un Filozofijas fakultāte
Autore: **Anete Kancāne**

EBREJU ATAINOJUMS UN ATTIEKSME PRET VIŅIEM LATVIEŠU TAUTAS DZIESMĀS

RĪGA 2014

1. LATVIEŠU TAUTAS DZIESMAS KĀ VĒSTURES AVOTS

Kā zināms, par avotiem vēstures jautājumu izpētei kalpo ne vien zinātniski sarakstītas grāmatas, raksti, dažādi arhīvos pieejami materiāli, bet arī tautas folklorā – tautas dziesmas, teikas, mīti, anekdotes. Jau Johans Gotfrīds Herders sacījis, ka caur tautas literatūru ir iespējams iegūt krietni vērtīgāku informāciju par tautu un tās attīstības posmiem, nekā caur politiskās un militārās vēstures pētījumiem.¹

Tautasdziesmas, sakņojoties tālākā pagātnē, neapšaubāmi atklāj etnisko procesu un kultūrvēsturisko sakaru senākās izpausmes. Jānis Rozenbergs uzsver, ka tautasdziesmas var salīdzināt ar arheoloģiskiem atradumiem, tā iespējams rekonstruēt sabiedrības ekonomisko formāciju, saimniecisko dzīvi un netieši arī sociālos apstākļus.² Objektīvi izvērtējot, mutvārdu tradīcijas spēj sniegt kvalitatīvu informāciju par izpētāmajiem vēstures jautājumiem. Latviešu folklorā ir vecākā no latviešu literatūras formām, tāpēc spēj sniegt priekšstatu par latviešu senākajiem sakariem un attieksmi pret citām tautām, starp kurām atrodama informācija arī par ebrejiem un viņu attiecībām ar latviešiem.

Pārsteidzoši maz ir pētīta tēma par ebreju atainojumu latviešu folklorā. Tāpat paši ebreji ir visai maz pieminēti latviešu tautas dziesmās, ja salīdzina ar citām tautām. Apskatot apstākļus, kādos kāda tauta minēta tautas dziesmās, var secināt par konkrētās tautas nozīmi latviešiem un attieksmi pret viņiem.

Vienu no apjomīgākajiem un dziļākajiem pētījumiem par ebreju atainojumu latviešu literatūrā, tostarp, arī folklorā, veikusi zviedru izcelsmes pētniece Anete Reinsa – Kempbela savā disertācijas darbā „Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels 1934. – 1944”. Latviešu folklorā iespējams uzzināt par latviešu priekšstatiem un stereotipiem par ebrejiem, viņu raksturu, attiecībām ar viņiem. Protams, folklorā var neparādīties precīzs un pilnīgs ebreju atainojums, taču tas var sniegt ieskatu latviešu attieksmē pret ebrejiem.

Tautas dziesmām nav konkrēta autora vai fiksētas formas, taču tās pastāv dažādās variācijās. Tās uzskatāmas par kolektīva tautas rakstura produktu, kas nodots no paaudzes paaudzē, tāpēc laika gaitā varēja krietni mainīties. A. Kempbela tautas dziesmas nosauc par tādu kā anonīmu dzeju vienkāršā un reālistiskā valodā.³ Teksta jēgu folklorā nevar meklēt izolēti, tā jāskatās kontekstā ar konkrēto sabiedrību, kurā tā radusies. Latviešu tautas dziesmas satur holistisku dzīves filozofiju, kuru ietekmējušas pagānisma tradīcijas. Tajās lakoniski un īsi atklājas praktiskā latvieša mierīgā dzīve, pieredze un attieksme. Konkrētās personas pieredze sajaucas, kļūstot par visas sabiedrības pieredzi, kas attiecas uz visu kolektīvu kopumā. Notikumi netiek nošķirti laikā un telpā. Tas viss veido universu, kas raksturo latviešus kā kolektīvu.

2. ŽĪDI LATVIEŠU TAUTAS DZIESMĀS

¹ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* Stockholm, Stockholm Universitet, 2008. 88. lpp.

² Rozenbergs, J. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās.* Rīga, Zinātne, 2005. 7. lpp.

³ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* 86. lpp.

Divpadsmit sējumos ar latviešu tautas dziesmām atrodamas ap 150 tautas dziesmas, kurās rodama atsauce uz ebrejiem. Latviešu tautas dziesmās gan rodams etnonīms „žids” bez šim vārdam mūsdienās piemītošās negatīvās noskaņas. Šo vārdu arī turpmāk izmantošu. Tautas dziesmu skaits, kurās minēti žīdi, gan nedaudz atšķiras katram pētniekam. Tas atkarīgs no tā, kā katrs skaita, jo vienai tautas dziesmai iespējami vairāki varianti, kas viens no otra nedaudz atšķiras. Andrievs Ezergailis min, ka ir ap 150 tautas dziesmas par žīdiem, A. Kempbela – ap 200, Jānis Rozenbergs – ap 110.

Bieži etnonīms „žids” tautas dziesmās tiek izmantots pašu žīdu *apdziedāšanā*, arī apdziedot latviešus, piedēvējot viņam kādas žīdam raksturīgās īpašības. Relatīvi biežāks ir vārda „žids” salīdzinājums ar vārdu „zirgs”, kas vairāk iezīmē žīdiem piemītošo nodarbošanos – ceļošanu apkārt, tirgojot preces. Ļoti reti parādās motīvi par precībām starp latviešiem un žīdiem, tāpat reti parādās erotiski motīvi, kuros būtu iesaistīti žīdi.⁴

Kempbela uzsver, ka attieksme pret žīdiem vispārīgi ir pozitīva, bet parādās neliela, taču pārsvarā ne ļauni domāta pasmiešanās par viņiem.⁵ Tuvāk apskatoties gan lielākā daļa tautas dziesmu ir tieši ar izsmejošu attieksmi, bieži norādot uz aspektiem par to citādību vai savādību attiecībā pret latviešiem. Attieksme pret žīdiem latviešu tautas dziesmās variējas no pozitīvas līdzaspastāvēšanas, draudzīgas ķircināšanas līdz pat negatīvākiem izteicieniem, izsmiešanas, taču neparādās atklāts naidis vai naida kurināšana. Pamatā ķircināšana balstās faktā, ka žīdi ir citādāki nekā latvieši, tāpēc par šīm atšķirībām tiek iesmiets.

Franks Gordons norāda, ka pamatā pret ebrejiem latviešu tautas dziesmās parādās draudzīga un silta attieksme, pat tās dainas, kas ir ar ķircinošu noskaņu, ir labi domātas, krietni labdabīgākas, nekā krieviem un vāciešiem veltītās.⁶ Latviešu literatūrā pamatā parādās žids – paunu nesējs, vai ceļojošs tirgotājs, kurš apceļo latviešu sētas, pērkot linus un pārdodot apģērbu, šujamās adatas, dažādas galantērijas un saimniecības preces. Žīdi – amatnieki, īpaši drēbnieki, latviešu sētās tika labprāt uzņemti.⁷

Tāda īsti pozitīva un draudzīga attieksme pret žīdiem visā apskatītajā tautas dziesmu materiālā ir tikai vienā tautas dziesmā. Tā norāda uz tradicionāli labajām latviešu un žīdu attiecībām:

Žīdiņ, manu nāburdziņ,
Kur mēs mīļi dzīvojām!
Tava kaza, mana cūka,
Tā to ķildu iztaisīja.
Dursim cūku, kausim kazu,
Atkal mīļi dzīvosim!⁸

Pie šādām tautas dziesmām ar pozitīvu attieksmi pret žīdiem varētu pieskaitīt arī tādas, kurās atklājas latviešu labie nodomi pret žīdiem vai vismaz ne zobgalīga attieksme, piemēram, zemāk

⁴ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* 89.lpp.

⁵ Turpat, 90. lpp.

⁶ Gordon, F. *Latvians and Jews Between Germany and Russia.* Stockholm: Memento, 1990. 5. lpp.

⁷ Turpat, 8. lpp.

⁸ Švābe, A., Straubergs, K., Hauzenberga – Šturma, E. (red.), *Latviešu tautas dziesmas. XII sējumi.* Kopenhāgena: Imanta, 1952. – 1956. X izdevums, 52425.

minētās tautsdziesmas. Pirmajā acīmredzot latvietis parūpējies par žīdu neiznīkšanu, savukārt otrajā atspoguļojas labais nodoms, tiek cepts rausis. Taču parādās arī latvieša uzskats par žīda taupīgumu.

Nu nīkst, nu nīkst,	Žīdiņam rausi cepu,
Piltenes žīdi!	Vidū dūru caurumiņ(u);
Mūs' brālis pārveda	Žīdiņš rausi neapēda,
Piltenes vaisli*;	Caurumiņu taupīdams. ⁹
Nu mazi žīdiņi	
Vairosies. ¹⁰	

Galvenā tendence tautas dziesmās ir žīdus ķircināt vai norādīt uz faktu, ka viņi ir „citi”, tas ir, ne šejenieši, bet ienācēji – tā viņus it kā nepieņemot šejienes sabiedrībā, vienmēr atgādinot par viņu citādību, atšķirību no latvietības normas. Kempbela norāda, ka nebūtu pareizi izdarīt secinājumus par latviešu attieksmi pret žīdiem, balstoties uz šo vienu faktu, ņemot vērā, ka tautas dziesmām viena no svarīgākajām funkcijām ir tieši citu apdziedāšana, ķircināšana, neskatoties ne uz izcelsmi, ne sociālo statusu, ne etnisko piederību. Jebkurš varētu kļūt par ķircināšanas objektu un ir tiesa, ka reizēm ķircināšana slēpj nepatiku, taču nievājošais tonis tautas dziesmās nebūt nenorāda uz nepatiku vai žīdu ienīšanu. Tautas dziesmās jūtamais respekta trūkums vai izsmejošā nostāja var būt daļa no mierīgām attiecībām starp divām grupām un neizslēdz arī draudzīgu kontaktu pastāvēšanas iespēju.¹¹

Latviešu tautas dziesmās labi atklājas žīdu nozīme latviešu vietējā ekonomikā. Žīdi parādās kā ceļojošie tirgotāji, amatnieki un veikalnieki. Tautas dziesmās parādās vietējo iedzīvotāju atkarība no žīdiem tieši šī iemesla dēļ. Līdz ar to parādās ebreju ekonomiskā un praktiskā funkcija, kas daudzās tautas dziesmās ir kā primārā tēma. Tā parasti parādās kā sekundārā tajās tautas dziesmās, kurās izpaužas kāda cilvēka ķircināšana par to, ka viņš izliekas labāks vai pārtikušāks, nekā patiesībā ir.

Ikdienīgas tā ķīsene	Ēdat, svešļaudis,
Gaida žīdu atnākam;	Mums gaļas diezgan:
Tik tai bija goda drānu,	Mums ceļa maliņa,
Kā žīdiņa kultītē. ¹²	Mums žīdi pieved. ¹³

Bieži tiek apdziedāts fakts, ka žīdam ir daudz preču, kā viņš tirgojās un, ja ir nepieciešamība pēc kaut kā, kas trūkst, tad jāsaistās ar žīdiem. Šajās tautas dziesmās atklājas materiālas dabas savstarpējie sakari starp latviešiem un žīdiem – divām vienā teritorijā paralēli, neitrāli eksistējošām tautām. Tāpat bieži meitas un puīši ir parādā žīdam par svārkiem, mēteļiem, zīda šlipsēm, dažādām citām drēbēm, bet pie žīda pieejamā tabaka tiek slavēta. Latviešiem šādi sakari ar žīdiem bija izdevīgi. Samērā bieži tautas dziesmās parādās žīdi, kuriem tiek nodarīts pāri tieši ar vēlmi iegūt mantu – meitas un puīši, kas ko jaunu ieguvuši, tiek apdziedāti par lietu atņemšanu žīdiem. Šādi latvieši parādās kā pāri darītāji, bet žīdi kā nabadziņi, pat vārna par žīdu smejas, tam zirgu nozagusi. Bieži tautas

* vaislīgs – tāds, kas spēj regulāri vairoties

⁹ Latviešu tautas dziesmas: X izdevums, 52921

¹⁰ Latviešu tautas dziesmas: VII izdevums, 22470

¹¹ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* 90.- 91. lpp.

¹² Latviešu tautas dziesmas: VI izdevums, 58058

¹³ Latviešu tautas dziesmas: VI izdevums, 19286

dziesmās kaut kas atgadās žīda vecajam zirgam, kas ir liels pārdzīvojums. Nevelti, jo ceļojošam tirgotājam zirgs noteikti ir ļoti vērtīgs preču transportēšanai. Parādās nevajadzīgā atdošana žīdam, Anniņu, smuku meitu, nav kur glabāt, tāpēc jāievīlē - jāiešuj žīdam bikšu vīlē, bet kāda meitu māte nezināja, kur savas meitas likt, prātoja, vai pārdot žīdam par vecām lupatām.

Tautas dziesmās jūtama nostāja, ka žīdam, kā tirgotājam, pieder daudz vairāk, nekā vienkāršam cilvēkam gan tādēļ, ka ir daudz preču, gan tādēļ, ka tās tirgojot, iespējams iedzīvoties pārticībā. Iespējams, žīdu apcelšana tautas dziesmās izpaudusies kā slēpta skaudība par to, ka žīds kā tirgotājs ir pārtikušāks.

Ai, žīds, ai, žīds,
Ko dosi meitai līdz?
Pūru miežu, pūru rudzu,
Pūru raibu sivēnīn(u).¹⁴

Ņemot vērā žīda nodarbošanos, kas nav uzskatāma par smagi fizisku darbu, parādās žīda praktisko spēju apšaubīšana, vai žīds maz māc art. Šāds jautājums gan izskan tikai vienā manis atrastā tautas dziesmā, tādēļ uzskats par iespējamo žīdu praktisko iemaņu trūkumu drīzāk būs izņēmums, nevis fakts.

Divi žēidi sasakova
Ap maizītes gabaliņu.
Kai jīm beja nazakaut –
Nivīns art namuocēja?¹⁵

Tautas dziesmās parādās ķircināšana par žīdu ganiem, kam jājāj pieguļā, bet šo uzdevumu viņi nespēj veiksmīgi veikt. Parādās arī žīdi, kam jāpieskata kazas zirgu vietā. Tas gan ir pretēji tradīcijai, taču kaza ir tas dzīvnieks, kas bieži piedēvēts žīdiem citās tautas dziesmās. Žīds bārdas dēļ pat tiek salīdzināts ar kazu.¹⁶

Ak, tu Dievs, labi gadi,
Žīdi jāja pieguļā!
Jau saulīte gabalā,
Atjāj žīdi murdēdami.¹⁷

Apdziedāšanas tautas dziesmās, kas parasti tika liktas lietā precībās dziesmu karos, parādās žīdu ķircināšana vai izsmiešana, kurās teicējs sūdzas par to, ka kāzās viesos ir pārāk daudz vai vieni vienīgi žīdi. Patiesībā, ņemot vērā žīdu zemo statusu tradicionālajā sabiedrībā, tas nav nekas neparasts, ka kāzās tika izsmieti cilvēki (kas nebija žīdi) ar mērķi norādīt uz to atšķirību no pārējiem vai neiederību sabiedrībā. Bieži parādās tautas dziesmas, kurās tieši līgavai, līgavainim vai kādam no viesiem ir radinieki žīdi. Tas norādīja uz to, ka viņi tika uztverti kā tādi, kas tikai izlikās esam ar

¹⁴ Latviešu tautas dziesmas: XI izdevums, 55464

¹⁵ Latviešu tautas dziesmas: X izdevums, 52862

¹⁶ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* 94. lpp.

¹⁷ Latviešu tautas dziesmas, X izdevums, 30095

augstāku sabiedrisko statusu. Parasti šādās tautas dziesmās acīmredzama kļuva „patiesība”, ka viņu statuss ir zemāks.¹⁸

Tautas dziesmās parādās žīdi, kas spēlē mūziku un dejo, iespējams, kā izklaidētāji kāzās vai citos pasākumos. Tā ir vispāratzīta žīdu loma latviešu literatūrā. Tautas dziesmās žīdi spēlē un dānci, izdāncinot meitas. Parādās norādījumi uz kultūras tradīciju atšķirībām, parasti ēdiena ziņā. Tautas dziesmās, kur parādās atšķirība starp vīra un sievas ēdienu tradīcijām, iespējams ir norāde uz jauktām laulībām starp latviešiem un žīdiem. Biežāk gan šāda veida tautas dziesmas ir kā ķircināšanas veids, kā pasmieties par kādu, kas nelieto uzturā gaļu. Šādās tautas dziesmās parādās latviešu nesapratne par citas tautas tradīcijām, to izsmiešana, jo praktiskais latvietis nesaprot, kā žīdi var nespēt nokaut cūku un to neēst. Līdz ar to, žīdi latviešu uztverē ir bailīgāki, ne tik varonīgi, tautas dziesmās nepamet sajūta, ka latvieši sevi uzskata par augstākiem, pāriem un fiziski spējīgākiem. Parādās arī norāde uz atšķirībām ģērbšanās tradīcijās starp latviešiem un žīdiem:

Žīdiņam melna bārzdā,
Skaista cauņu cepurīte;
Žīdienei smiekli nāca,
Uz tā žīda skatoties.¹⁹

Latviešu tautas dziesmās tradicionāla iezīme ir caunādas cepures, kas norāda uz labklājību un statusu. Fakts, ja žīds tādu nēsātu, tiek uztverts par uzjautrinošu dīvainību.²⁰

Par jauktajām laulībām tautas dziesmas ir gan ar negatīvu, gan ar pozitīvu pieskaņu.:

Žīdu māte, žīdu māte,	Dievs dod man drīz uzaugt,
Kam tu nāci brālīšos?	Es būt' žīda līgaviņa:
Žīdim bija tevi vest,	Žīdam cimdi, žīdam zeķes,
Ne manim brālīšim. ²¹	Žīdam grauzni nēzdaudziņi. ²²

Tiesa gan arī šeit atklājas latvieša materiālā ieinteresētība saistībā ar žīdu, līdz ar to žīds visticamāk tika uzskatīts par noderīgu tikai tad, ja spēja sagādāt mantu.

Tā saucamajās „nerātņajās” tautas dziesmās ir tikai dažas tādas, kas attiecināmas uz žīdiem un arī tajās žīds tiek apcelts par trūkumiem un nespējību:

Gauži raud žīda māte,	Žīdiņš rutku iestādīja
Žīdam strupja pipelīte.	Savas sures šekumā*;
Neraud gauži, žīda māte,	Atskrien krievs, izrauj rutku,
Vēl stungars karājās! ²³	Žīdam skādi padarīja. ²⁴

¹⁸ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* 92. lpp.

¹⁹ Latviešu tautas dziesmas: XI izdevums, 33507.1

²⁰ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* 94. lpp.

²¹ Latviešu tautas dziesmas: VII izdevums, 22473

²² Latviešu tautas dziesmas: XI izdevums, 34182

* Šekums - kājstarpa

²³ Latviešu tautas dziesmas, XII izdevums, 34721

²⁴ Latviešu tautas dziesmas, XII izdevums, 35464

Parādās arī vardarbīgi izteicieni pret žīdiem, taču tie drīzāk ir kā ķircināšana, ne iedrošinājums jebkādam fiziskām darbībām pret ebrejiem. Kā norāda A. Ezergailis, atklātas bailes vai naids pret žīdiem tautasdziesmās neparādās. No negatīvām emocijām visbiežākās iespējams ir ķircināšana un atšķirības uzsvēršana, bet pozitīvajām – līdzjūtība un žēlsirdība.²⁵ Tomēr nepatīkami bieži parādās tēma par žīdu, kas ir cūkas saplosīts vai sakosts, un cilvēkiem nu ir ātri jānododas viņu dīrāt, lai āda neietu zudībā.

Cūkas žīdu saplēsušas,
Pogas vien atstājušas.
Eīta, puisi, dīrējat,
Tur būs āda cepurēm.²⁶

Citā variantā arī: būs žīda kažociņš, būs zābakiem pazolītes. Kempbela uzskata, ka, lai arī ļoti nežēlīgas, šīs tautas dziesmas būtu jāuzskata par „jokiem”, jo ir stipri apšaubāms, ka žīdi tiktu bieži cūku vai citu dzīvnieku saplosīti, vai latvieši nodarbotos ar ebreju nodīrāšanu, lai nelaistu zudībā viņu ādu.²⁷ Ņemot vērā izteicienus citās tautas dziesmās, kurās minētas citas tautas vai paši latvieši, nav pamata uzskatīt, ka tieši pret žīdiem latviešiem būtu kāds izteikts naids, ķircināšanu tautas dziesmās izbauda jebkurš, neatkarīgi no tautības.

Vienīgā tautas dziesma, kurā esošo vardarbību nevar norakstīt uz „jokošanos”, ir sekojošā:

Žīdu kāra ozolā,
Žīdalēnu pazarē;
Jau to pašu žīda māti
Kārsim vārtu stuburī.²⁸

Šī tautas dziesma sējumā ir zem virsraksta par latviešu un vāciešu savstarpējām attiecībām. Tā kā šī ir vienīgā tautas dziesma ar tik nežēlīgu vēršanos pret žīdiem, pieļauju, ka, ja arī šī tautas dziesma nav kā joks, tad tā veidojusies saskarsmē ar citu tautu, iespējams, vāciešu attieksmi pret žīdiem, atdarinot vācu uzskatus un spriedumus par attieksmi pret viņiem. Pozitīvais aspekts šeit ir tas, ka šāda rakstura tautas dziesma ir tikai viena, kas var tikt uzskatīta par izņēmumu, ne eksistējušu realitāti.

Tautas dziesmās vērtība pievērsta arī žīdu ārējam izskatam, tā ir viena no iezīmēm tradicionālā žīdu atainojuma veidošanā. Tiek uzsvērtas žīdu lielās bārdas – gan baltas, gan melnas, gan sarkanas, citreiz pārmērīgi lielas. Salīdzinājums ar žīdiem un to izskatu tiek piesaukts apdziedot pašus latviešus, īpaši meitas:

Kam tā meita, kam tā meita,	Tā Anniņa no izskatas
Es to meitu nepazinu;	Kā Kuldīgas žīdenīte:
Melni mati, melnas acis	Tai matiņi tā sprogaini

²⁵ Ezergailis, A. *Anti-Semitism and the Killing of Latvia's Jews. Anti-Semitism in the Times of Crisis.* ed. Gilman, S. NYU Press, 1993. 266. lpp.

²⁶ Latviešu tautas dziesmas, VI izdevums, 57998

²⁷ Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* 95. lpp.

²⁸ Latviešu tautas dziesmas, X izdevums, 52917

Kā Kuldīgas žīdenei.²⁹

Kā mūs' māju šuneļam;

Tai mutuņa tā apaļa

Tā kā kurmjā pakaļiņa.³⁰

Taču diemžēl, kā rāda iepriekšminētā tautas dziesma, izsmejoša attieksme ir ne vien pret meitas izskatu, kas līdzinās pēc žīdienes, bet arī par pašiem žīdiem. Žīdu sieviete pēc izskata īpatnībām pielīdzināta mājas sunim un kurmim. Tiek pieminētas arī tumšās acis, kādā tautas dziesmā tēvs Anniņai no žīdu pirts pārnesis *šķielas* acis, kas varētu apzīmēt īpatnību, kad starp acīm ir liela atstarpe. Uzsvērti ir arī līkie, garie deguni, garie *piesaki*, kas nozīmē pinkainas, nesakoņas matu šķipsnas. Šāda veida tautas dziesmas, līdzās tautas dziesmām par bārdām, kas pilnas utu, apdzied žīdu netīrību. Visticamāk, šis ir vienkārši stereotips, žīdu ceļojošā dzīves veida, tumšās ārienes, kuru pastiprina garās bārdas un mati, dēļ.

Ai, Rīga, Rīga,

Pilla Rīga žīdu!

Visiem žīdiem mellas bārzdas,

Pillas baltu gnīdu.³¹

Šīs izskata īpatnības tiek uzsvērtas kā atšķirība starp latviešiem un žīdiem, piemēram, to, ka meita ir žīdiete, puisis aicina atpazīt pēc melnajām uzacīm. Tiek piesauktas viņu neparastās ģērbšanās tradīcijas, augstās cepures. Visas šīs iezīmes parasti atbilst stereotipiem par žīdiem.

Tautas dziesmas ar tēmu par žīdu ārienes apdziedāšanu sastopamas samērā bieži, taču retāk nekā to ekonomiskā labuma piesaukšana. Ļoti retas ir izteikti pozitīvas vai izteikti negatīvas tautas dziesmas. Biežāk parādās žīdu – nabadziņu, muļķu, kuriem tiek darīts pāri, motīvs. Neparādās tēmas, kurās žīds kādu apkrāptu vai kādam nodarītu pāri. Līdz ar to, tēmu loks, kurās apskatīti žīdi, ir salīdzinoši šaurs.

²⁹ Latviešu tautas dziesmas, VI izdevums, 57301

³⁰ Latviešu tautas dziesmas, VI izdevums, 57772

³¹ Latviešu tautas dziesmas, XII izdevums, 34416

SECINĀJUMI

Ir salīdzinoši maz, vien ap 150 tautas dziesmas, kurās minēti žīdi un tās ir visai vienvēidīgas tēmās. Šis apstāklis apgrūtina izdarīt nopietnus un pamatotus secinājumus par latviešu attieksmi pret žīdiem latviešu tautas dziesmās, taču dod ieskatu latviešu attieksmē pret viņiem.

Tautas dziesmās atklājas savstarpējās ekonomiskās attiecības starp latviešiem un žīdiem, kuri galvenokārt attēloti kā tirgotāji un paunu nesēji. Līdz ar to, parādās arī sabiedriskās dzīves ainas, savstarpējā komunikācija. Jāuzsver, ka pamatā tautas dziesmās ir žīdu ķircināšana, uzsverot viņu citādību. Tikai pāris tautas dziesmas norāda uz ciešākiem sakariem starp žīdiem un latviešiem – iespējamām jauktajām laulībām. Viena no svarīgākajām žīdu funkcijām tautas dziesmās ir jautrības nodrošināšana. Tautas dziesmās atklājas tikai viena uzteicama iezīme, kas latviešiem, acīmredzot ir svarīga sakarā ar žīdiem, viņu spēja finansiāli un materiāli apgādāt un nodrošināt. Par to žīdi latviešu uzskatos tiek tikai ķircināti, kā jebkurš cits apdziedāšanā, bet citas viņu labās vai sliktās īpašības, vismaz latviešu uzskatos, pamatā neatklājas. Ļoti reti, bet tiek pieminēta žīdu taupība un gudrība, biežāk redzama līdzjūtība žīdu neveiksmēm, neveiklībai, viņi tiek uztverti kā pamuļķi.

Taču lielākoties neparādās izteikti ļauni domātas tautas dziesmas, līdz ar to var secināt, ka latvieši nebija pret žīdiem vairāk naidīgi noskaņoti, kā pret citām tautām. Arī īpaši pozitīvu tautas dziesmu būtībā nav, līdz ar to secināms, ka latvieši žīdus pamatā uzskatīja par sabiedrotajiem tirdzniecībā, bet īpaši nopietnākos, draudzīgākos kontaktos neiesaistījās.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. Ezergailis, A. *Anti-Semitism and the Killing of Latvia's Jews. Anti-Semitism in the Times of Crisis.* ed. Gilman, S. NYU Press, 1993.
2. Gordon, F. *Latvians and Jews Between Germany and Russia.* Stockholm: Memento, 1990.
3. Reinsch-Campbell, A. *Tradition and Modernity: Images of Jews in Latvian Novels. 1934. – 1944.* Stockholm, Stockholm Universitet, 2008.
4. Rozenbergs, J. *Tautas un zemes latviešu tautasdziesmās.* Rīga, Zinātne, 2005.
5. Švābe, A., Straubergs, K., Hauzenberga – Šturma, E. (red.), *Latviešu tautas dziesmas. XII sējumi.* Kopenhāgena: Imanta, 1952. – 1956.